

Promišljanje o društvenim prostorima ženskog roda

Pačić, Milena

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:600263>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za kulturalne studije

Milena Pačić

DIPLOMSKI RAD

Promišljanje o društvenim prostorima

ženskog rada

doc. dr. sc. Sanja Puljar D' Alessio

U Rijeci, 19. prosinca 2019. godine

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za kulturalne studije

Milena Pačić

DIPLOMSKI RAD

Promišljanje o društvenim prostorima

ženskog rada

doc. dr. sc. Sanja Puljar D' Alessio

U Rijeci, 19. prosinca 2019. godine

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Video prilog <i>RADiONA</i>	3
3. Orodneni rad kroz teoriju prostornosti	4
3.1. Teorija prostornosti	4
3.1.1. Treći prostor, Edward Soja 1996.	5
3.1. Orodneni rad	7
3.2. Orodneni rad društvenog prostora	10
3.1.1. društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada i obratno.	10
3.1.2. društveni prostor “oblikuje značenje koja ljudi pripisuju pojedinim zanimanjima, poslovima, radnim aktivnostima, vodeći nas prema tome da vidimo neke od njih kao “primjerenije” za žene, a neke kao “primjerenije” za muškarce”.	19
3.1.3. društveni prostor, “također oblikuje i “vrijednost” poslova, ocjenjujući neke poslove tako da budu više vrednovani i plaćeni nego drugi”	22
4. Zaključak	26
5. Literatura	29
Izvori:	31

Sažetak

Istraživački projekt *RADiONA* promišlja o višeslojnoj problematici odnosa rada i žene. Svojom dvodijelnom strukturom nudi dva međusobno povezana dijela koja se u cijelosti oslanjaju jedan na drugi. Video prilog *RADiONA* je zajednički dio četiriju autorica ovog diplomskog projekta, dok pisana teorijska analiza pripada individualnom dijelu u kojem autorice promišljaju o četiri različite perspektive: ona u javnoj sferi, društveni prostori ženskog rada, vrednovanje rada u domaćinstvu i medijska reprezentacija žene. Metodom intervjua, vizualnom etnografijom i promatranjem, dobivene su individualne priče sugovornica na kojima se temelji ova pisana teorijska analiza.

U ovom diplomskom projektu promišlja se o društvenim prostorima ženskog rada tako da se pojmovi roda, rada i prostora dovode u korelaciju gdje posredništvom društva proizvode i bivaju proizvod orodnjene prostornosti.

Cilj ovog diplomskog projekta jest, putem četiri različite perspektive, osvijestiti i progovoriti o problematici odnosa rada i žene te prikazati kako još uvijek postoje nejednakosti, segregacije i diskriminacije na tom području.

Ključne riječi: video prilog, „*RADiONA*“, žena, rad, prostor, društveni prostori, društvo, orodnjena prostornost, segregacija, diskriminacija, nejednakost

1. Uvod

Ovaj rad se izvodi u okviru studentskog istraživačkog projekta *RADiONA* koji je nastao kao produkt promišljanja o višeslojnoj problematici odnosa rada i žene. Diplomski projekt četiriju autorica¹ podijeljen je u dva dijela. Prvi dio, kojeg su zajednički izradile četiri autorice, je video prilog pod nazivom *RADiONA*, dok je drugi dio svaka autorica zasebno izradila u obliku pisane teoretske analize koja će se u svim svojim dijelovima oslanjati na već spomenuti video prilog. Oba dijela ovise jedan o drugom te imaju zajednički cilj, a on jest prikazati odnos rada i žene, iz četiri različite perspektive: ona u javnoj sferi, društveni prostori ženskog rada, vrednovanje rada u domaćinstvu i medijska reprezentacija žene. Osmišljenim korpusom pitanja, metodom intervjua, vizualnom etnografijom i promatranjem, autorice su dobile individualne priče temeljene na stvarnom iskustvu svojih sugovornica. Na temelju njihovih odgovora, svaka od autorica provest će teorijsku analizu jedne od četiriju perspektiva. Točnije, diplomski projekt prikazat će korelaciju između pojmova roda, rada i prostora koji djeluju i proizvode značenja posredništvom društva. Branka Galić, u svome djelu „Žene i rad u suvremenom društvu – značaj “orodnjenog” rada” iznosi tri perspektive rodne segregacije. Vidjet ćemo kako u tim trima perspektivama zamjenom termina rod s terminom društveni prostor, dobivamo potpuno tri nove, primjenjive perspektive:

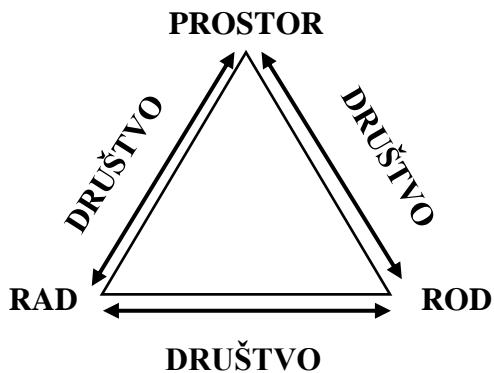
- 1) društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada i obratno,
- 2) društveni prostor „oblikuje značenja koja ljudi pripisuju pojedinim zanimanjima, poslovima, radnim aktivnostima, vodeći nas prema tome da vidimo neka od njih kao “primjerenija za žene, a neka kao “primjerenija za muškarce“ (Galić, 2011: 36).
- 3) društveni prostor „također oblikuje i “vrijednost” poslova, ocjenjujući neke poslove tako da budu više vrednovani i plaćeni nego drugi“ (Galić, 2011: 36).

Dakle, prostim izbacivanjem i zamjenom pojmova roda i društvenog prostora, dobili smo nove tri perspektive kroz koje ćemo teorijskom i empirijskom analizom dokazati korelaciju odnosa između

¹ Autorice video priloga, istraživačkog projekta pod nazivom *RADiONA* su: Antonela Glavić, Petra Hlača, Lea Sečen Matošević i Milena Pačić.

pojmovi roda, rada i prostora, na temelju iskustvenih priča sugovornica, iz video priloga na koji se projekt oslanja.

Za lakše shvaćanje korelacijskog djelovanja plan je da svaki čitatelj zamisli trokut (1.1. Slika prikaza) gdje su vrhovi u ulozi pojmova: rod, rad i prostor, a stranice u ulozi prikazivanja dvosmjernosti utjecaja među pojmovima koji se odvija posredništvom društva. Prostor, rod i rad posredništvom društva proizvode i bivaju proizvod orodnjene prostornosti o kojoj će u ovome radu biti riječ, a koja će ujedno biti i prikazana putem tri, netom, spomenute perspektive.

1.1. Slika prikaza

Orodnjeni rad kroz teoriju prostornosti bit će prikazan i temeljen teorijom proizvodnje prostora Henrija Lefebvrea, odnosno djelom Edwarda Soje koji je Lefebvreovu teoriju detaljno razradio i analizirao te djelom Branke Galić, “Žene i rad u suvremenom društvu – značaj “orodnjenog” rada”. Oslanjajući se na ta dva značajna djela, uz mnoge druge autore, pokušat ću objasniti i prikazati teorijsku analizu, odnosno drugi dio, diplomskog istraživačkog projekta *RADiONA*.

2. Video prilog *RADiONA*

U svome naslovu, igrom riječi, video prilog *RADiONA* nagovještava tematiku o kojoj će biti riječ. *RADiONA* predstavlja prozor u duboku problematiku odnosa rada prema ženi i žene prema radu. Video prilog kroz 43 minute svoga trajanja donosi priču o četiri žene koje dolaze s četiri različite platforme rada na koje će ova teoretska analiza biti oslonjena.

Autorice su osmislile video prilog na način da putem četiri različite perspektive, putem četiri različite sfere rada (tipično žensko zanimanje², neplaćeni ženski rad- žena domaćica, žena na rukovodećoj poziciji i tipično muško zanimanje) prikažu i objasne odnos žene prema radu i rada prema ženi. Iako dolaze iz četiri “različita svijeta“ ponuđen im je isti korpus pitanja. Što je za vas rad? Je li žena u istoj poziciji kao muškarac? Koliko zapravo traje radno vrijeme žene? Je li rad smatran radom samo ako je plaćen? Određuje li ženin izgled način na koji će ona biti percipirana u društvu? Je li žena smatrana dovoljno kompetentnom za obavljanje “tipično muških” poslova i tako dalje. Dobiveni odgovori koristi će se za teorijske analize autorica gdje svaka propituje jednu od četiri perspektive: ona u javnoj sferi, društveni prostori ženskog rada, vrednovanje rada u domaćinstvu i medijska reprezentacija žene.

Cilj *RADiONE* jest prikazati problematiku odnosa rada i žene, prikazati kako još uvijek postoje nejednakosti, segregacije i diskriminacije na tom polju. Prikazati da uz sve promjene koje je donijelo 21. stoljeće još uvijek nema jasnog preokreta kada je riječ o ženama. Iako su naše sugovornice različitih dobnih skupina, različitog stupnja obrazovanja, s različitog mjesta, s različite sfere rada/posla, različitog obiteljskog statusa (udane, neudane, majke, one koje nisu majke) one sve zajedno nose jednako breme i s jednakim poteškoćama se bore svakodnevno. Razgovarajući s njima, progovarajući o toj tematici kao da postanete svjesniji problematike o kojoj mediji, društvo ne govori u mjeri u kojoj bi trebalo.

² Prema Državnom zavodu za statistiku u pedagoškoj godini 2016./2017 broj zaposlenih odgajateljica bio je 11 584 od ukupnog broja 11 676 zaposlenih odgajatelja i odgajateljica. Ako taj broj pretvorimo u postotak dobit ćemo da su 99, 21 % zaposlenih osoba, u toj sferi rada, žene. Zbog toga taj posao smatra tipično ženskim zanimanjem. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2017). Statistička izvješća. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1568_corr.pdf. Gledano: 16.11.2019

Kako je u samom uvodu i navedeno, četiri žene s četiri osobne iskustvene priče o njihovom odnosu prema radu, poslužit će autoricama da naprave teorijsku kritičku analizu iz četiri različite perspektive gledanja na odnos između rada i žene. Ovom diplomskom projektu u cilju je promišljati o društvenim prostorima ženskog rada. Analizirajući četiri društvena prostora, prostora rada sugovornica iz video priloga, pokušat će se osvijestiti aktivnost prostora koji djeluje, proizvodi i mijenja društvo, a samim tim i sve društvene produkte.

3. Orodnjeni rad kroz teoriju prostornosti

3.1. Teorija prostornosti

Ne možemo promišljati o prezentaciji društvenog prostora ženskog rada bez da objasnimo i usvojimo osnove teorije prostornosti. Do druge polovice dvadesetog stoljeća o prostoru se, u humanističkim i društvenim znanostima, nije govorilo, niti se o njemu raspravljalo. On je bio koncept razmatran samo na relaciji prostor- vrijeme. On je bio shvaćan kao homogena, stabilna, univerzalna, mjerljiva fizička tvar omeđena svojim krajevima i potpuno pasivna na sve što se u i na njoj događa. Povratkom u dvadeseto stoljeće dolazimo do začetaka „rasprave o Prostoru kao konceptu okruženom teorijom“ (Stanković, 2011: 76). Takozvani prostorni obrat donosi potpuno novo shvaćanje i razumijevanje prostora. Na prostor se počinje gledati kao na aktivnog sudionika, na jednog od glavnih aktera proizvodnje društvenih odnosa u suvremenom društvu. U sve bujnijoj literaturi u društvenim i humanističkim znanostima prostor počinje biti tretiran kao „esencijalna komponenta sociokulturne teorije. Osim rekonceptualizacije pojma kulture, upravo i prostor sam postaje analitički potentan“ (Čapo, Gulin Zrnić, 2011: 10). Takvom, novom shvaćanju prostora, novoj prostornoj konceptualnosti u velikoj mjeri pridonijelo je već spomenuto djelo Henrija Lefebvrea *Proizvodnja prostora* iz 1974. godine koje je nastalo skoro 16 godina prije samog prostornog obrata kada više autora poput Margaret Rotman i Doreen Massey počinju pisati djela u čijoj srži jest rasprava o prostoru i mjestu s različitih vizura gledanja. Dinamični razvoj teorije prostornosti rezultirao je razbijanjem starih koncepcija poput one da je prostor prazan kontejner, koji postoji kao praznina, koji tek dobiva smisao ljudskim djelovanjem i punjenjem.

Henri Lefebvre, koji je, moglo bi se reći prije svih, pisao o prostoru kao o aktivnom čimbeniku, ističe u svojoj knjizi “zamisliti prostor kao 'okvir' ili kontejner u kojega ne može biti stavljeno ništa

što nije manje od tog primatelja, zamisliti da taj kontejner nema druge svrhe od one da čuva ono što je u njega pohranjeno – ovo je vjerojatno početna greška. Ali, je li to greška, ili je to ideologija? Ovo drugo je puno vjerojatnije. Ali ako je tako, tko ju promovira? Tko ju iskorištava“ (Lefebvre, 1992: 92)? Lefebvre ubacuje sumnju da je poimanje prostora kao pasivnog čimbenika zapravo proizvod ideologije. Takvo pasivno poimanje prostora dovodi nas da vjerujemo u samo ono što vidimo, a to je odvijanje stvari u prostoru. Gledanjem samo površine bivamo zaslijepljeni, ne propitujemo i ne promišljamo uzroke određenih radnji, jedino što vidimo jest njihovo odvijanje i posljedično djelovanje. Castells također zauzima kritičan pogled na prostor kao na „praznu stranicu na kojoj ljudi ostavljaju svoje tragove“ (Castells, 1977: 115).

Također, ono što je zanimljivo, jest to da se svijet objašnjava pomoću binarnih opozicija. Tama jest ako svjetlost nije, muškarac jest ako žena nije, priroda jest ako grad nije. Tako se i prostor dijelio na dvije binarne opozicije, na fizički i mentalni. Ono što Lefebvre uvodi jest proces otrećivanja, kojim razbija te binarne opozicije. Lefebvre uvodi treći element za koji tvrdi da postoji samostalno ili da je taj treći element zbroj prva dva elementa, u ovom slučaju prva dva prostora, plus još nešto više. Za promišljanje društvenog prostora ženskog rada, važno je ukratko objasniti treći prostor. To ću učiniti služeći se djelom Edwarda Soje u kojem je razrađen koncept Lefebvreovog trećeg prostora.

3.1.1. Treći prostor, Edward Soja 1996.

Edward Soja započinje prvo poglavlje svoga djela s kratkom Lefebvreovom biografijom. Lefebvre je bio marksista te mu Soja „dodaje“ prefiks meta, ukazujući na njegovu kritičku ideju za napretkom. Bio je među prvima koji su teoretizirali ideje o različitosti i drugosti u specijalnim terminima. Njegove ideje o specijalnosti nisu bile dobro prihvaćene u francuskim marksističkim krugovima zbog svoje revolucionarnosti. Kako smo već i istaknuli Lefebvreovo djelo *Proizvodnja prostora* postalo je zapravo središnje djelo godinama kasnije kada se počeo događati prostorni obrat. Njegova glavna teza bila je razvijanje marksističke kritike kapitalizma objašnjavajući da je kapitalizam uvelike ovisan o prostornoj distribuciji dobara i odnosa. Soja ističe da Lefebvre tvrdi da svako razdoblje, društveno uređenje, proizvodi svoju specijalnost koja je ključan trenutak bivanja kapitalizma. Prostor ujedno biva i proizvođač i produkt proizvodnje, on nije „stvar već je skup odnosa između stvari“ (Lefebvre, 1992: 83). Lefebvre je svoju teoriju o prostoru razvijao

tijekom desetljeća, a sada cijelo to razdoblje možemo podijeliti u tri aproksimacije. Prve dvije će biti nabrojene, dok će treća, ujedno i najvažnija za ovaj rad, biti detaljnije pojašnjena. Prva aproksimacija jest kritika svakodnevnog života u kojoj je Lefebvre izložio ideje o karakterističnim svojstvima modernog kapitalizma. Druga aproksimacija je ideja o pravu na grad, točnije ideja o urbanoj revoluciji, a treća je proizvodnja prostora, ujedno najvažnija za Sojino djelo kojim se ovaj rad služi da bi objasnio Lefebvreov opus i značaj.

Prema Soji, Lefebvre smatra da prostor ovisi o fizičkoj datosti koju društva transformiraju i daju joj različita značenja. „(Društveni) prostor je (društveni) proizvod“ (Lefebvre, 1992: 26). Primjerice, vrijeme shvaćeno kao dan podijeljen na dvadeset četiri sata je društveni prostor koji se oslanja na prirodnu datost ciklusa dana i noći. Imajući na umu njegovu tezu da je društveni prostor društveni proizvod, u radu će se povesti rasprava koja će objasniti korelacijsko, aktivno međudjelovanje između roda, rada i prostora sve u svrhu dokazivanja teze o orodnjenjnoj prostornosti koja će se kasnije prikazati kroz tri navedene perspektive.

Ključan pojam u Lefebvreovom stvaralaštvu jest, kako smo već i istaknuli, otrećivanje, odnosno proces razbijanja binarnih opozicija uvođenjem trećeg pojma. Prema Soji, otrećivanje proizvodi trijalektiku koja je radikalno otvorena prema kontinuiranoj ekspanziji spacijalnog znanja (Soja, 2003.). Ta treća mogućnost nije proizvod jednostavne kombinacije, ona uključuje oba prethodna pojma i nešto više, nije samo puki zbroj. Ta treća mogućnost se odnosi na treći prostor, življeni prostor. Taj prostor spaja fizičko, mentalno i socijalno, realno i imaginarno, konkretno i apstraktno, materijalno i metafizičko (Soja, 2003.). Važno je napomenuti da će se na takvo Lefebvreovo shvaćanje trećeg prostora, življenog, društvenog prostora oslanjati ovaj rad. Otrećivanje, prema Soji, postaje alatom kojim se narušavaju binarne opozicije, koji dovodi do trijade, odnosno do tri polja prostora fizičkog, mentalnog i trećeg, Lefebvreovog društvenog prostora. Društveni prostor koji u ovome radu ima ključnu ulogu, prema Lefebvru je prostor koji je u jednom trenutku odvojen od prva dva (fizičkog i mentalnog) prostora, a u drugom trenutku čini sveobuhvatni prostor sveg postojećeg. Ono najbitnije, treći prostor, društveni, življeni prostor je prostor koji se samo čini pasivno iskustvenim, on je zapravo radikalno-aktivan prostor koji je primjenjiv na sve. Lefebvre tvrdi kako je prostor „aktivan rezultat ljudi“ (Lefebvre 1992: 31). Oslanjajući se na Lefebvreovu prethodnu rečenicu te njegovu teoriju prostornosti ovaj diplomski projekt promišljat će o društvenim prostorima ženskog rada u patrijarhalnom kapitalizmu koji kako ističe autorica Branka Galić, “podupire devalvaciju i marginalizaciju ženske radne

snage, i u privatnoj i u javnoj sferi” (Galić, 2011: 25) te rodnu podjelu rada čini glavnim mehanizmom svog vlastitog održavanja (Galić, 2011).

Nakon kratkog predstavljanja Lefebvreovog trećeg prostora prema Soji, postaje nam jasno kako sada na prostor gledamo kao aktivnu supstancu, oslobođenu od okova pasivnosti i mjerljivosti. Postaje nam jasno da društveni prostor o kojem ćemo u nastavku rada promišljati jest društveni prostor o kojem govori Lefebvre te nam postaje jasno kako sve oko nas, a i mi sami smo pod utjecajem prostornosti kojoj pripadamo u jednakoj mjeri u kojoj i mi sami djelujemo na tu prostornost. „(Društveni) prostor je (društveni) proizvod“ (Lefebvre, 1992: 26), ponavljamo ključnu Lefebvreovu rečenicu te nastavljamo tvrdeći valjanost obrnutog smjera, (društveni) proizvod jest (društveni) prostor. Prema Miloju Grbinu, Lefebvre smatra da „prostor nastaje kao izraz odnosa u društvenoj proizvodnji i predstavlja materijalni i simbolički odraz datog društva“ (Grbin, 2013: 15). Lefebvreova teorija prostornosti, Sojino tumačenje Lefebvreovog trećeg prostora, te tumačenja svih drugih autora poslužit će spajanju teorijske prostornosti sa slojevitom problematikom orodnjelog rada koji je u nastavku pobliže objašnjen.

3.1. Orodneni rad ³

Životi svih nas neprestano se mijenjaju. Takve promjene u životu muškaraca i žena rezultiraju i promjenama individue pojedinačno, ali i promjenama na bilo kojoj sferi u kojoj ta individua djeluje. Individua čini društvo, a društvo čine upravo te individue. Svaka promjena u društvenoj svijesti rezultat je promjene svijesti svake individue koja čini to društvo. Pod pojmom društvena svijest misli se na zajedničko, konstruirano mišljenje o nekoj pojavi koje dolazi od zajednice ljudi s nekog mjesta obitavanja. U tom smislu Émile Durkheim tvrdi da je kolektivna ili zajednička svijest skup zajedničkih vjerovanja i osjećaja člana društva, a rezultat povrede zajedničkih vjerovanja se smatra kaznenim djelom (Durkheim, 1960).

³ “Orodnjavanje” rada podrazumijeva rodne podjele na tržištu rada u svim segmentima (horizontalno, vertikalno, prema profesijama i po područjima obrazovanja), po uzoru na tradicionalno odijeljene rodne uloge u obitelji i kućanstvu ((Reskin i Hartmann, 1986., Walby, 1990., Chant, 2003., 2007., Hossfeld, 2009. i dr. prema Galić 2011: 26))”.

Za jasnije shvaćanje horizontalnih i vertikalnih segmenata, koji su jedan od uzroka rodne podjele na tržištu rada, nudim objašnjenje sljedećih koncepata: staklenog stropa i staklenog zida. Prema Sofiji Vrclj *stakleni strop* na koji se nadograđuje *stakleni zid* predstavljaju vertikalna i horizontalna ograničenja za žene. Odnosno, autorica objašnjava da je ženama otežano kretanje prema gore kao što i “stakleni zid” ženama (i pripadnicima drugih manjinskih skupina) onemogućuje promjenu položaja u istom sektoru jer su dominantne radne skupine muškarci i bijelci (Vrclj, 2014).

Obratite li pozornost na vlastite stavove, mišljenja, ideje, vrlo vjerojatno ćete se uloviti u koštac s tim da je većina vašeg mišljenja zapravo dio mišljenja društvene svijesti kojoj pripadate. Primjerice, Ranka Pačić, sugovornica iz video priloga „*RADiONA*“ za sebe kaže da je nezaposlena učiteljica, domaćica, poljoprivrednica, njegovateljica, medicinska sestra.

- „Ja sam Ranka Pačić, nezaposlena učiteljica iz Metkovića, domaćica, poljoprivrednica, odgajateljica, medicinska sestra, sve u jednom...“

Ona sama sebe naziva nezaposlenom, iako kasnije kaže:

- „Svaka nezaposlena žena, treba staviti nezaposlena pod velike navodnike, jer ona je zapravo zaposlena više od one zaposlene.“

Shvaćamo da njeno nazivanje sebe „nezaposlenom“ jest produkt društvene, kolektivne svijesti koja smatra rad radom jedino ako je taj rad plaćen novcem. Ona je domaćica, odgajateljica, medicinska sestra, njen rad nije plaćen novcem te zbog toga ona, prema autoricama video priloga, pripada neplaćenj sferi ženskog rada.

Žene postaju dijelom tržišta rada tek krajem 19. stoljeća. Takva promjena rezultirala je izmjenju globalne ekonomije te početak borbe žena za sve više prava koja do tada nisu imale. Iako su žene postale dijelom javne sfere, dijelom tržišta, njihovo prisustvo i djelovanje nije donijelo promjene u jednakostima između žena i muškaraca. Još uvijek, te jednakosti nema. Razlog k tomu je nepromijenjena društvena svijest. Tijekom Prvog svjetskog rata žene su zamijenile svoje muževe na raznim poslovima, jer su muškarci išli u rat. „U Francuskoj, primera radi, do 1914. godine radi već 7,7 miliona žena, a 1918. godine žene predstavljaju 40 % ukupne radne snage“ (Zaharijević, 2008: 395). Upliv žena u tržište rada je bila posljedica (zbog odlaska muškaraca u rat), a ne produkt promjene društvene svijesti, upravo zbog toga diskriminacija i nejednakost još uvijek postoji. Zbog toga kolektivna svijest ne priznaje jednakost muškarca i žene. „Kao posljedica tih procesa oblikovana su tržišta rada upravo na temelju značenja odijeljenih sfera koje su doprinijele “orodnjavanju” rada u 20.stoljeću. Stvoren je i rodni jaz plaća koji je od početka počeo karakterizirati globalno tržište. Niže plaće u pravilu su dodjeljivane ženskom radu, dakako uz pretpostavke o ženskom mjestu u kući i potreba za povremenim ili fleksibilnim poslom, koje su žene stavile na određena nepovoljnija mjesta na plaćenom tržištu rada ((Hossfeld, 2009: 318 prema

Galić 2011: 26)). Rad žene obilježen je njenim rodnom te kao takve bivaju diskriminirane, segregirane, od njih se danas očekuje da zarađuju novac, ali da i ispunjavaju obiteljski život koji uključuje kućanske poslove, brigu o djeci i slično. Žena, obilježena svojom rodnom sudbinom reprodukcije, biva stavljena pred razne izbore za razliku od muškaraca. Svi ti izbori i donesene odluke imaju veliki utjecaj na njezin kako privatni tako i poslovni svijet “stoga glavni problemi neravnopravnih rodni pozicija moći na tržištu rada kao i usklađivanje radnih, rodni i obiteljskih funkcija još uvijek nisu zadovoljavajuće riješeni, pa feminizacija tržišta rada u postojećim okvirima patrijarhalnog kapitalizma ne pridonosi zadovoljavajućem eliminiranju nejednakosti između muškaraca i žena u društvu” (Galić, 2011: 25). Zbog toga postojećeg okvira još uvijek postoji vječna borba protiv segregacije te neravnopravnih pozicija na različitim platformama ljudskog djelovanja. Kako Galić tumači oslanjajući se na Whartona, rod jest dio rada i dio zaposlenosti “ u prvome redu, rod oblikuje društvenu organizaciju rada, izraženu primarno u spolnoj segregaciji zanimanja, poslova i tvrtki; zatim, rod oblikuje značenja koja ljudi pripisuju pojedinim zanimanjima, poslovima i radnim aktivnostima, vodeći nas prema tome da vidimo neke od njih kao “primjerenije” za žene, a neke kao “primjerenije” za muškarce; rod, također oblikuje i “vrijednost” poslova, ocjenjujući neke poslove tako da budu više vrednovani i plaćeni nego neki drugi (Wharton, 2005.). Iz toga se onda izvode određene perspektive spolne/rodne segregacije poslova i zanimanja” (Galić, 2011 : 36). Koristeći prethodno napisane tri vizure rodne segregacije poslova i zanimanja autorice Galić, izmjenom riječi rod s riječi društveni prostor dobivamo sljedeće tri perspektive:

- 1) društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada i obratno,
- 2) društveni prostor „oblikuje značenje koja ljudi pripisuju pojedinim zanimanjima, poslovima, radnim aktivnostima, vodeći nas prema tome da vidimo neke od njih kao “primjerenije” za žene, a neke kao “primjerenije” za muškarce“ (Galić, 2011: 36).
- 3) društveni prostor, „također oblikuje i “vrijednost” poslova, ocjenjujući neke poslove tako da budu više vrednovani i plaćeni nego drugi“ (Galić, 2011: 36).

Ono što smo napravili jest to da smo zamjenom pojma rod s pojmom društveni prostor, dobili potpuno nove tri perspektive s potpuno novim značenjem. Postavlja se pitanje, u kakvoj su korelaciji pojam roda i društvenog prostora, kada samo izmjenom ta dva pojma, u trima

perspektivama koje su se odnosile na rodnu segregaciju poslova i zanimanja autorica Branke Galić, dobijemo nove tri perspektive koje pokazuju orodnjeni rad društvenog prostora. Prva korelacija između roda i društvenog prostora jest ta da je rod društveni prostor. Takvu korelaciju omogućava teza koja tvrdi da je rod društvena konstrukcija, odnosno produkt društva. Simone de Beauvoir u svome djelu „Drugi spol“ odvaja pojmove roda i spola tvrdeći da je spol biološka kategorija, dok je rod društvena konstrukcija (Beauvoir, 1983). Jednako kao i društveni prostor, rod proizvodi, ali ujedno i biva društvenim produktom. Korelacijsko djelovanje između roda, rada i društvenog prostora bit će prikazano pričama četiriju sugovornica iz video priloga. Točnije, koristeći se individualnim, osobnim, iskustvenim pričama sugovornica video priloga *RADiONA* diplomski projekt će dokazati valjanost triju perspektiva koje dovode pojam roda i pojam prostora u usku korelaciju ukazujući tako na orodnjeni rad kroz teoriju prostornosti.

3.2. Orodnjeni rad društvenog prostora

- tri perspektive

U video prilogu *RADiONA*, na koji se oslanja ovaj rad, svaka od sugovornica odgovara na isti korpus postavljenih pitanja. Video prilog poslužit će ovome radu, za korištenje osobnih, iskustvenih priča sugovornica, kako bi potvrdio, ili doveo u sukob, tri perspektive koje će pokušati objasniti korelaciju između pojma roda i društvenog prostora, a samim tim i orodnjenosti rada društvenog prostora.

3.1.1. društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada i obratno.

- a) Manuela Fabac, 24 godine, po zanimanju odgajateljica i model

Manuela Fabac je mlada osoba po zanimanju odgajateljica i model. Prema kategorizaciji kojom su se služile autorice video priloga, prema različitim platformama rada s kojih sugovornice dolaze (tipično žensko zanimanje, tipično muško zanimanje, žena na rukovodećem položaju i neplaćeni ženski rad), Manuelin rad pripada „tipičnom ženskom“ zanimanju. Prema Državnom zavodu za

statistiku u pedagoškoj godini 2016./2017⁴ broj zaposlenih odgajateljica bio je 11 584 od ukupnog broja 11 676 zaposlenih odgajatelja i odgajateljica. Ako taj broj pretvorimo u postotak dobit ćemo da su 99, 21 % zaposlenih osoba, u toj sferi rada, žene. Takav statistički podatak omogućava nam da posao odgajateljice pripišemo “tipično ženskom poslu”. Ako se osvrnemo na izgled prostora u kojem rade odgajateljice shvatit ćemo kako izgled dječjeg vrtića izgleda kao dom. Organizacija rada u vrtiću napravljena je prema uzorku na majčinstvo, brigu za dijete i dom. Tako vrtić za djecu predstavlja mjesto gdje su sigurni, gdje imaju svoj prostor za hranu, za igru, druženje i socijalizaciju. Prostor vrtića nalikuje prostoru kojeg imaju u svom domu. Odgajateljica u dječjem vrtiću predstavlja „zamjensku majku“ koja djetetu pruža sigurnost, toplinu i ljubav (Moss, 2006.). Nakon ove rečenice, nadovezuje se misao autorice Branke Galić koja kaže da “većina ženskih radnica i dalje su segregirane u određenim tipovima zanimanja po uzoru na ženske uloge u kući i obitelji (odgoj i obrazovanje, medicinska i socijalna skrb, čistačice, kuharice, uslužne djelatnosti itd.), u kojima ili nema muških radnika s kojima bi se mogle uspoređivati ili ih je vrlo malo” (Galić, 2011: 39). Važno je istaknuti, kako odgajateljice u vrtiću ne predstavljaju samo „zamjensku majku“ one imaju ključnu ulogu u socijalizaciji i reprodukciji normi u vrtiću. Rezultati istraživanja autorica Vlatke Družinec i Doris Velan⁵, ukazuju na to da odgajateljice u više situacija razgovaraju s djecom koja su u sukobu umjesto da ih kažnjavaju, također, one postavljaju pitanja kojima potiču razvijanje dječjeg mišljenja, uzimaju u obzir dječje misli, potiču na suradnju i na razvijanje mašte. Također, odgajateljice, uče djecu strpljenju i usmjeravaju ih na razvijanje empatije jednih prema drugima (Družinec, Velan, 2017). Društveni prostor vrtića oblikuje društvenu organizaciju rada upravo zato što odgajatelji/ odgajateljice oblikuju i organiziraju okolinu vrtića (Družinec, Velan, 2017.). Također, djeca u vrtiću savladavaju norme društvene socijalizacije tako da odgajatelji/ odgajateljice svojim ponašanjem predstavljaju model ponašanja koji djeca svakodnevno usvajaju i slijede (Družinec, Velan, 2017).

Oslanjajući se na Lefebvreovu misao o društvenom, življenom prostoru, kao na prostoru koji je spoj mentalnog, fizičkog prostora, ali i još nečeg višeg, shvaćamo kako prostor dječjeg vrtića uistinu to jest. Samim tim što vrtić nosi simboliku doma, što je odgajateljica svojevrsna

⁴Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2017). Statistička izvješća. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1568_corr.pdf. Gledano: 19.10.2019.

⁵Strategije odgojiteljice u facilitiranju socijalnih interakcija djece u vrtiću. Saggio scientifico originale – UDK 373.211.24-055.2:37.035. 2017. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=292303 gledano: 10.11.2019.

reprezentacija uloge majke i modela po kojem djeca savladavaju društvene norme socijalizacije, društveni prostor vrtića, zbog svega objašnjenog, biva radikalno iskustven prostor koji oblikuje i djeluje na organizaciju rada svake individue koja u njemu boravi, a svaka ta individua tvorac je svega postojećeg u tom prostoru. Bitno je razumjeti međudjelovanje te dvosmjernost fenomena o kojem progovaramo. Koliko god društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada, toliko i društvena organizacija rada oblikuje ovaj, i bilo koji drugi, društveni prostor.

b) Ranka Pačić, 55 godina, nezaposlena učiteljica iz Metkovića

Iz javne sfere kojoj pripada društveni prostor vrtića, selimo se u onu privatnu, u društveni prostor obiteljskog doma. Obiteljski dom pripada privatnoj sferi, jer nije javno dostupan svima, već pojedincima koji u njemu žive. „Neka od obilježja ili odlika javnih prostora su: otvorenost, dostupnost, percepcija javnih prostora, temporalitet, procesualnost i drugo“ (Svirčić Gotovac, 2011: 305). To što pripada privatnoj sferi, to ga ne čini manje frekventnim u odnosu na društveni prostor javne sfere. Obiteljski dom itekako nosi, svoja pravila, svoje uloge i načine funkcioniranja samo što to sve određuje manja skupina ljudi zvana obitelj.

- „Ja sam Ranka Pačić, nezaposlena učiteljica iz Metkovića, domaćica, poljoprivrednica, odgajateljica, medicinska sestra, sve u jednom... Moj rad nije plaćen novcem, ali je zato plaćen ljubavi...Moj dom je moj radni prostor, moj dom je meni sve zapravo. Tu sam 24 sata.“

Prema sferama koje su autorice *RADiONE* uključile u svoj video prilog, Rankin rad pripada neplaćenom ženskom radu. Žene domaćice itekako rade, ali za to ne dobivaju novac, te su u društvu etiketirane kao „nezaposlene“.

- „Svaka nezaposlena žena, treba staviti nezaposlena pod velike navodnike, jer ona je zapravo zaposlena više od one zaposlene.“

No, ono čemu će se ovaj rad posvetiti u ovome dijelu nije pitanje plaćenog, neplaćenog rada, već pitanje koje se odnosi na društveni prostor i društvenu organizaciju rada.⁶ Oblikuje li društveni prostor organizaciju rada i funkcionira li ta perspektiva i u obratnom smjeru kada je u pitanju društveni prostor obiteljskog doma. Oblikuje li društveni prostor organizaciju rada ako je taj rad smješten u privatnoj sferi obiteljskog doma. U pokušaju potvrđivanja zadanog pitanja, projekt će se koristiti isključivo dobivenim intervjuom Ranke Pačić. Ona kaže kako je njen dom njen radni prostor te da je njoj, njen dom sve. Tim navodom željela je istaknuti kako tu i radi i odmara, kako tu kroz dan izmjenjuje različite vrste uloga, poput supruge, majke, domaćice, poljoprivrednice, odgajateljice, medicinske sestre, njegovateljice koje joj upravo dom, sam po sebi nameće.

- „Muž je bio autoprijevoznik, samim tim nikad nije bio kući. On bi bio stalno na putu, i sve sam obavljala sama, i djecu odgajala, teret cijele kuće je bio na meni. ... I tako je bilo stalno, bez imalo preuveličavanja.“

Kako vidimo, u Rankinoj obitelji je jasno strukturirana podjela uloga u obitelji. Muž je taj koji radi kao autoprijevoznik, stalno je na putu, a ona je ta koja je preuzela sve uloge obiteljskog doma. „Postojanje jasno strukturiranih podjela uloga i njihovih obveza prema spolu, koje se odnose na to da su muškarci hranitelji obitelji, dok su žene zadužene za brigu o domu, djeci, kućanskim poslovima i sl.“ (Pendleton i sur., prema Gregov i sur., 2014: 2). Tako njen obiteljski dom, sam po sebi nosi poslove, obaveze i uloge strukturirane upravo onako kako ih dinamika moći u svakoj obitelji zasebno, odredi i oblikuje. Dakle, društveni, življeni prostor njenog obiteljskog doma oblikuje organizaciju njenog rada, a samim tim i organizacija njenog rada oblikuje društveni, življeni prostor njenog obiteljskog doma.

- „Jedan moj radni dan, ujutro se ustanem, dok su djeca mala, treba prvo namiriti djecu uz sve to imamo veliku kuću koju treba održavati, koja treba da bude čista. Živim u malom provincijskom mjestu gdje ljudi, nema najave, ljudi uvijek dolaze. Nema ono doći ćemo popodne, doći ćemo ujutro, nego uvijek treba biti za sve spreman. Tako

⁶ Važno je još jednom napomenuti, kako video prilog *RADiONA* ima četiri autorice, te svaka od njih, u svojoj teoretskoj analizi pokriva jednu od sfera navedenih u samom uvodu. Ovaj rad iziskuje stalno ponavljanje te rečenice u svrhu podsjećanja da se druge teoretske analize, koje se ne odnose na rodnjenu prostornost, nalaze kod ostale tri autorice video priloga, a o kojima je riječ dana u samome uvodu.

jedan moj radni dan, sredim po kući, skuham ručak, oko djeca sve što treba, dok su djeca bila mlađa, sad su oni veliki. Mada, meni moja djeca nikad nisu odrasla. Uz sve te kućanske poslove, radim i teške poslove na zemlji...“

Obiteljski dom koji u ovom slučaju predstavlja društveni prostor, nameće svoje uloge, obveze i poslove, a žena prihvaćajući ih djeluje na društvenu organizaciju rada. U ovom slučaju žena, označavajući pojam roda predstavlja središnju nit u korelaciji između prostora i rada, a posljedično k tome takva korelacija potvrđuje prvu tezu orodnjenog prostora koja se odnosi na to da društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada, a i da vrijedi obrnuto postavljena teza.

c) Loredana Maras, voditeljica marketinga u trgovačkom centru

Trgovački centar je prostor koji nosi pluralizam perspektiva s kojih može biti promatran. Za potrebe ovog rada, društveni prostor trgovačkog centra bit će promatran u relaciji odnosa između društvenog prostora, žene i rada pokušavajući odgovoriti na postavljenu tezu koja tvrdi da društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada i obratno. Loredana je voditeljica marketinga te kao takva biva ženom na visokoj rukovodećoj poziciji. Na pitanje koje poteškoće donosi takav položaj ona odgovara:

- „Limiti. Limit, uvijek možeš do jedne granice, rekla bih kroz mojih 25 godina karijere, vidno muškarci prolaze bolje, ili bih rekla prolaze lakše. Čak me mojih 25 godina ljutilo, što su neka poznanstva u poslovnom svijetu sklapana vrlo lako, i vrlo, ne znam koji bih termin upotrijebila pa iz nekog poznavanja sporta muškaraca. Idemo nas dvoje nogomet pa hajdemo se potruditi nešto napraviti u poslu. Dok, trud, znanje, ulaganje u sebe ne dovede do takvih banalnih veza. Nemam gorčine, ali uvijek sam mislila da su rad i karijera nešto više od takvih banalnih stvari.”

Limite i poteškoće o kojima ona govori promatrat ćemo iz orodnjeno prostorne perspektive pokušavajući shvatiti na koji način društveni prostor trgovačkog centra oblikuje društvenu organizaciju rada žene na rukovodećoj poziciji. Napisavši društveni prostor trgovačkog centra, a imajući na umu Lefebvrovu teoriju prostornosti o kojoj smo na stranicama prije pisali, mislimo na prostor koji u sebi nosi naboje ideologije, sustave simbola i reprezentacije. Trgovački centar počiva

na konzumerističkoj ideologiji koja potrebu pretvara u žudnju. U trgovačkom centru se gubi pojam o vremenu i prostoru, jer je sve oko nas iskonstruirano na način da prestanemo biti svjesni o smjeru u kojem se krećemo ili u vremenu koje nam prolazi. Sva naša osjetila moraju biti usmjerena ka potrošnji. “Osnovna karakteristika svih trgovačkih centara jest ta da oni imaju tendenciju postati „totalnim“ prostorima budući da sadrže brojne trgovine, restauracije, supermarkete, kao i infrastrukturu za zabavu, sportske, kulturne i poslovne aktivnosti, te time nude veliko mnoštvo sadržaja“ (Zlatar, 2011: 319). Prostorno, trgovački centar za potrošačko društvo je onaj dio gdje su trgovine, parkirališta, zabavni sadržaji za djecu i tako dalje, no svi trgovački centri imaju i druge dijelove koji su “sakriveni”. Ti dijelovi pripadaju skladištima i uredima. Hijerarhijski posloženo, uredi bivaju na vrhu trgovačkog centra, dok su skladišta na dnu. U takvom jednom uredu obitava i naša sugovornica iz video priloga. Uredi su uvijek otvorenih vrata što označava da su kretnje između zaposlenika “otvorenog tipa”. Takva otvorenost stvara ugodniju poslovnu atmosferu, bolju komunikaciju između suradnika i slično. Da društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada potvrđujemo i Loredaninim primjerom. Društveni prostor trgovačkog centra čiji identitet počiva na konzumerističkoj ideologiji određuje i oblikuje društvenu organizaciju rada koja se odvija u tom trgovačkom centru. Tako Loredana, koja je voditeljica marketinga, primjerice, pomno bira reklame, sustave oglašavanja, događaje koji će biti dio trgovačkog centra za kojeg radi. Njena uloga jest građenje *branda*, odnosno identiteta trgovačkog centra zbog kojeg će biti poznat u potrošačkoj zajednici i zbog kojeg će se razlikovati u moru drugih. Također, i organizacija rada, odnosno Loredanino rukovođenje određuje i oblikuje društveni prostor trgovačkog centra radeći na tome da postane što bolji, odnosno što profitabilniji. „U ekonomiji temeljenoj na željama potrošača treba učiniti sve kako bi životni standard postao središte javnog i privatnog razmišljanja, te stoga treba uložiti svaki napor da se otklone materijalne i psihičke zapreke prema potrošnji“ (Haviland, 2002: 193). Hajrudin Hromadžić u svome djelu “Konzumerizam. Potreba, životni stil, ideologija“, objašnjava kako je “želja za posjedovanjem određenog proizvoda često je više od njegove puke funkcionalnosti, a odabir proizvoda nosi u pozadini snažan identitetsko-reprezentativan i identifikacijski značaj za kupca, potrošača, kao i egzistencijalni učinak” (Hromadžić, 2008: 21). Oslanjajući se na prethodnu rečenicu, a uzimajući u obzir sve navedeno u ovome dijelu, shvaćamo kako je Loredanin posao organiziran tako da ona idejno promišlja i kreira mogućnosti provođenja konzumerističkih praksi koje su ujedno i dio društvenog prostora o kojem govorimo. Njeno kreiranje mogućnosti u pozadini nosi, kao Hromadžićeva želja za proizvodom, snažan identitetsko-

reprezentativan i identifikacijski značaj koji je pun simbola poput Lefebvreovog trećeg prostora o kojem je u ovom diplomskom projektu i riječ.

d) Irena Petir, automehaničarka iz Zagreba

Da društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada prikazat ćemo i na primjeru četvrte sugovornice iz video priloga „RADiONA-e“.

- „Ja sam Irena Petir, standardna rečenica, žena, majka, auto-mehaničarka. Ja sam rođena u Zagrebu, imam 51 godinu, imam muža, imam kćerku od 10 godina. Radim puno radno vrijeme, na poslu naravno, a i poslije posla.“

Irena se bavi tipično „muškim“ zanimanjem. Ona je automehaničarka. Kako i sama tvrdi, društvena norma koju konstruira samo društvo, joj nije dozvoljavala da se bavi popravcima automobila, budući da je to posao za muškarce. No, kao što možemo zaključiti iz priloženog Irena, slomivši društvenu normu postala je automehaničarka.

- „Meni je tata bio auto-mehaničar, djed mi je bio auto- mehaničar. I onda su me oni svi odgovarali od toga, da to nije za žensko. Nisu mi dali ni da se upišem u srednju školu. Ne da mi moji nisu dali, nego nam naš tadašnji sistem nije dao jer je to bilo za vrijeme Jugoslavije, i onda bi to bilo jedna jedina cura na školi što sada nije tabu, ali nekad davno je to bio. Ja sam onda završila normalnu školu koja nema veze s mojim zanatom. Čak sam krenula i na fakultet, ali srce je prevagnulo. Tati je trebala pomoć u radioni i onda je to bilo, dođi meni, pomogni mi oko stranaka, papira, ne znam čega. Onda je vidio da mi puno bolje leži šarafljenje nego strane i papiri i onda je krenulo drilanje. Bio je jako dobar učitelj, ali jako loš pedagog. Kada smo mi imali šegrte, koji su učili zanat, oni su puno bolje prolazili nego ja. Ja sam morala puno više znat' nego oni. Ali, to je dobro. Sada znam puno više nego svi ostali.“

U samome predavljanju, shvaćamo kako je njen posao i dio njenog identiteta. Ona je žena, majka, automehaničarka koja radi puno radno vrijeme na poslu, a i nakon njega. „Većina žena/majki radile su izvan kuće puno radno vrijeme i istovremeno su nosile dvostruki teret rada na poslu i u

kućanstvu“ (Bartolac i sur., 2011: 176). Njen posao pripada tipično „muškom“ zanimanju, a njen radni prostor je taman, hladan, pun prljavštine, i svega onoga što „nije za ženu“. Društveni prostor automehaničarske radionice predstavlja prostor pun stvari i radnji koje pripadaju, prema društvenim konstruktima, muškarcima. Važno je naglasiti da značenja, odnosno društvene konstrukte proizvodi društvo, da ona ne postoje sama od sebe. Zbog tih konstruiranih, mogli bismo ih nazvati i stereotipnim mišljenjima, prostor automehaničarske radionice pripada muškarcima. Irena je u ovome slučaju, u našem društvu devijacija. Devijacija, jer iskače iz društvene norme. Ona je žena koja je automehaničarka. To da je ona devijacija u društvu, potvrđuje i činjenica kako je znala imati poteškoća u poslu upravo zbog toga što je žena.

- „Znaju nekad zvati na telefon i tražiti muškog automehaničara. Ja im kažem, hoćete mene, nećete mene...Ima ljudi koji poklope slušalicu, a isto tako ima ljudi koji s tobom nastave pričati...bilo je situacija kada sam se ja znala zaprijetiti i uredno istjerati stranku van iz radione. Danas, nema problema. U doba interneta, oni vide sliku, piše tko je vlasnik, očekuju da ću se ja javiti. Ali, kad astma ja počela, to nije bilo baš tako moderno i onda bi uvijek bilo dajte i nekog muškog, dajte mi mehaničara... i kad uđu u radionu, mene zaobiđu, odu do prvog muškog, jer ne znaju o čemu se radi.“

Društveni prostor automehaničarske radionice uvelike oblikuje organizaciju rada koja se odvija u tom prostoru, a isto vrijedi i obratno. Na Ireninom primjeru, tu tezu potvrđuje odnos između roda, rada i društvenog prostora tako da žena radi „muški posao“ u muškom prostoru, a da je njen rad organiziran tako da je ona ta koja je ukodirana u mušku ulogu. Svojim stavom, načinom ponašanja prisvojila je mušku ulogu, muške karakteristike. Sama tvrdi kako;

- „meni inače ta prljavština ne smeta, svaki posao ima svoje, imaš radnu odjeću tako da nema što, ali nema noktiju, nema peta, nema finih ženskih stvari, to je jedino kaj me nekad zna...nedostaje mi to koji put. Ali, nadoknadim ja to iza radnog vremena, onda si ja fino obučen šos i cipele s petom malo se namažem i onda me svi gledaju, koji ti je vrag, kaj ti se desilo.“

Irena se prekodirava u žensku ulogu nakon posla, a za vrijeme posla u mušku ulogu. Ona je svjesna kako je društvo to koje proizvodi stereotipe pa su neki poslovi samo za žene, dok su neki samo za muškarce. Ona je svjesna da radi muški posao, ali i dalje iz njenih rečenica kao da sama proizvodi stereotip kojem pripada. Tu vidimo utjecaj društva i kolektivnu svijest kojoj pripada:

- „Ja priznam, ja isto kad vidim ženu koja vozi tramvaj, autobus, smetlarski kamion, meni je to super, ali ja sam prva ona koja zastane onako...aha...ona to radi pa si mislim bože pa i ja to radim“ apelirajući na to da radi „muški“ posao.

Društveni prostor automehaničarske radionice, prema konstruktivnom društvu, pripada isključivo muškoj domeni rada. Vidjeli smo prethodno, u njejoj izjavi, poteškoće s kojima se znala susresti i s kojima se još uvijek susreće samo zato što je ona žena koja popravlja automobile. Također, u drugu stranu to je povuklo za sobom dozu senzacionalizma i medijske popraćenosti koja joj je važna zbog prepoznatljivosti i Branda automehaničarske radionice.

- „Prvi intervjui su krenuli 2011. i to je baš bilo snimano za HRT, 2014. sam bila u Sarajevu, to mi je platila OBN televizija za 8. mart, kak bi se reklo, i bilo je 12 žena s 12 različitih zanimanja, rudarke, nogometašice...Uglavnom oni su mene zvali iz Zagreba i platili su mi put da bi tamo dva dana gostovala da bi oni mogli napraviti neki talk show sa mnom. Više ne pratim u kojim novinama izlazim i nema Dana žena da barem jedna televizija ne dođe napraviti' prilog o meni da se barem negdje nešto vidi. Koliko puta je RTL snimao tu kod mene i zna se desiti da nekad tvoj prastari intervju izvuku i popune svoju minutažu. To nije slava, ja nisam slavna osoba, ali to u poslu dosta znači. Jer, kad ti stranka dođe prvi put, i kad se razgovara s tobom i onda veli „čujte ja sam vas negdje vidio“, ja kažem da možda, u nekom kvartu ili negdje, a on „ne, ne, u novinama, jeste to bili vi?“ Onda ja kažem je, to sam bila ja. Ljudi jako pate na to i onda ipak ispadneš malo onak' više, jer si izašao u novinama.“

Iz svega navedenog da se zaključiti kako društveni prostor automehaničarske radionice oblikuje društvenu organizaciju rada tako što ju razbija. Irena Petir, automehaničarka, predstavlja taj moment razbijanja i oblikovanja, jer ona je ta koja mijenja društvenu organizaciju rada u

automehaničarskoj radionici. Ona je ta koja razbija društvenu normu sagledavanja prostora automehaničarske radionice, isključivo muškim prostorom, te na koncu, ona je ta koja pokazuje kako međudjelovanje roda, rada i prostora (Slika prikaza 1.1.) potvrđuje perspektivu da društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada zato što prostor automehaničarske radionice biva orodnjen.

3.1.2. društveni prostor “oblikuje značenje koja ljudi pripisuju pojedinim zanimanjima, poslovima, radnim aktivnostima, vodeći nas prema tome da vidimo neke od njih kao “primjerenije” za žene, a neke kao “primjerenije” za muškarce” (Galić, 2011: 36).

Sljedeća teza koju ćemo pokušati dokazati na primjeru iskustvenih priča sugovornica, jest ta da društveni prostor oblikuje značenja koji ljudi pripisuju pojedinim zanimanjima tako da ta zanimanja kasnije budu okarakterizirana kao neka koja su „primjerenija“ za žene, dok su neka „primjerenija“ za muškarce. Nataša Bijelić, kao autorica izvještaja istraživanja IMAGES u djelu “Muškarci i rodna ravnopravnost u Hrvatskoj” u samome uvodu daje objašnjenje patrijarhalne ideologije koja je iznjedrila patrijarhat kao društvenu normu odnosno poredak društva. Ako društvo kreće od teze, od stereotipa, da su muškarci racionalniji, a žene emocionalnije, da su muškarci jači, a žene slabiji spol onda će takvo društvo iznjediti i poslove, odnosno zanimanja koja su „primjerenija“ za žene, a neka kao „primjerenijim“ za muškarce.

Kako tvrdi Bijelić, patrijarhat promovira ideju fundamentalne razlike između muškaraca i žena, ali na uštrb žena, odnosno da racionalna sfera pripada muškarcima, dok ženama pripada isključivo emocionalna sfera. Nadalje, opozicija muškarac/žena, kako tvrdi feministička teorija, nisu biološke (prirodne) kategorije, već su produkt povijesnih, društvenih, političkih i ekonomskih silnica (Bijelić, 2011).

Kako smo prethodno objasnili i statistički prikazali odgajateljice su većinom žene. Kada prostor vrtića krenemo objašnjavati kroz Lefebvreovo poimanje društvenog prostora shvaćamo kako taj prostor jest življeni prostor kojeg neprestano proizvodi društvo. Shvaćamo, kako unutrašnji izgled vrtića nalikuje unutrašnjosti obiteljskog doma te kako se u vrtiću izmjenjuju uloge žene slične onima iz obiteljske kuće. „...Značaj modela nekada tradicionalne obitelji dominantnog muškarca hranitelja, a žene njegovateljice, koji je bio vodeći sve do sredine 20. stoljeća, značajno oslabio i u Europi i SAD-u...” (Galić, 2011: 35). Takav model preslikao se i izrodio današnje poslove čineći

neke “primjerenijima” za muškarce, a neke “primjerenijima” za žene. Na isti način može se gledati i iz prostorne perspektive. Neki prostori su primjereniji za žene, poput dječjeg vrtića, a neki su primjereniji za muškarce, primjerice brodogradilište. Vuče li takva teza stereotipan karakter? Proizvodi li stereotip rasprava o prostoru, o poslovima tako da ih se dijeli na ženske i muške? Moglo bi se reći da da, no postavlja mi se pitanje, na koji način jasno možemo podvući granicu između stereotipiziranja i činjenica koje su dovele do toga da se poslovi dijele na one koji su primjereniji za žene i na one koji su primjereniji za muškarce. „Uloga spolnih stereotipa, tj. spolna tipizacija radnih mjesta kao pretežno muških ili ženskih, zajednička je mnogim društvima, a kroz socijalizaciju je potiču roditelji, škola, vršnjaci i masovni mediji tijekom djetinjstva i adolescencije” (Vrcelj, 2014: 12).

Društveni prostor dječjeg vrtića zapošljava žene u 99, 21 % slučajeva⁷Taj prostor zaziva ženino prisustvo čineći muškarce manje prihvatljivim u ulozi odgajatelja. Tu nastaje problem. Kada trokut između roda, rada i prostora, posredništvom društva, proizvede produkt diskriminacije, diseminacije i stereotipiziranja, takav problem razrješiv je jedino postupkom jednakih šansi i jednakim stupnjem vjerovanja. Takav problem rješiv je stupanjem jednakosti na snagu. Kada bi društveni prostor vrtića prihvatio ulogu muškarca jednakom ulozi žene, posao odgajatelja/odgajateljice ne bi bio u 99 % slučajeva ženski posao te ne bi bio posao koji pripada domeni „primjerenijih“ poslova za ženu. Na Manuelin, odgajateljski posao, odmah možemo nadovezati i posao domaćice/ kućanice Ranke Pačić iz Metkovića. Društveni prostor obiteljskog doma oduvijek pripada ženi, odnosno kućanski poslovi smatraju se „primjerenijim“ poslovima za žene u odnosu na muškarce. "Obavljanje kućanskih poslova je demonstriranje roda, pa u slučaju kada muškarci obavljaju taj posao, osjećaju ugrožavanje "muškosti" pred svojom društvenom grupom" (Galić, 2011: 42). Muškarac „kućanica“ zapravo ni nema svoj naziv u muškom obliku. Također, prije ćemo reći žena vojnik nego vojnkinja, upravo zbog rijetke upotrebe tog pojma i zbog toga što se vojska smatra domenom primjerenijom za muškarce. Glorija Steinem, u djelu “Ustrajnost: žene, poslovi i vođenje” autorice Sheryl Sandberg, tvrdi da onaj tko ima moć preuzima ulogu u obliku naziva. „Tko god ima moć preuzima imenicu - kao i normu, dok oni s manje moći dobiju pridjev” (Sandberg prema Steinem, 2014: 169). Imajući na umu netom citiranu rečenicu Glorije Steinem rasprava se premješta u „muški“ prostor automehaničarske radionice u kojem

⁷ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2017). Statistička izvješća. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1568_corr.pdf. Gledano: 19.10.2019.

glavnu riječ ima automehaničarka Irena Petir. Njen radni prostor, odnosno društveni prostor automehaničarske radionice proizvodi značenja u koja se žena ne uklapa. Odnosno, „muškarac se u našim svakodnevnim praksama javljao kao kreator i vremena i prostora te je potpuno “prirodno” što je u taj prostor najprije upisao sebe (Vrcelj prema Filipović, 2003., prema Popović, 2011., 2014: 8). Ireni je takav društveni stav, takva norma predstavljala problem od ranih početaka. Prvo, nije se mogla školovati za ono što je željela, a kasnije u poslu su je uvijek spretno zaobilazili tražeći mušku osobu pri dolasku u radionicu.

- „Znaju nekad zvati na telefon i tražiti muškog automehaničara. Ja im kažem, hoćete mene, nećete mene...Ima ljudi koji poklope slušalicu, a isto tako ima ljudi koji s tobom nastave pričati...bilo je situacija kada sam se ja znala zaprijetiti i uredno istjerati stranku van iz radione. Danas, nema problema. U doba interneta, oni vide sliku, piše tko je vlasnik, očekuju da ću se ja javiti. Ali, kad sam ja počela, to nije bilo baš tako moderno i onda bi uvijek bilo dajte i nekog muškog, dajte mi mehaničara... i kad uđu u radionu, mene zaobiđu, odu do prvog muškog, jer ne znaju o čemu se radi“ (Irena, automehaničarka).

Vratimo li se sada na postavljeni trokut, koji bih voljela da svatko tko čita ovaj diplomski rad ima zamišljenog u glavi, trokut rod- rad- prostor, posredništvom društva proizvodi društvenu normu koja društveni prostor automehaničarske radionice stavlja u mušku sferu. „Povijest pokazuje da se tržište radne snage formira na osnovu duboko ukorijenjenih stavova, a ne na osnovu slobodne volje onoga tko bira posao, i na taj način se formira profesionalna segregacija” (Žilić prema, Kessler-Harris 1990, 2017: 9).

Nadalje, sfera rukovoditeljskih poslova također pripada poslovima koji su „primjereniji“ za muškarce. Ženu uvijek prati njena biološka sudbina, biološko breme rađanja. Upravo zbog toga žene, koje žele napredovati u karijeri, a ujedno i biti majke, imaju velike poteškoće u prevladavanju svih prepreka koje joj se postave na tom putu. U teoriji takve prepreke nose naziv „stakleni strop“⁸. „Pojedine žene koje su uspjele u takvim hijerarhijskim poslovima, nakon što su uspjele probiti “stakleni strop”, pomaknuti “stakleni zid”, odlijepiti se od “ljepljivog poda”, bile su izložene opasnosti “strme litice”, odnosno, svim poteškoćama povezanima sa zadržavanjem tog položaja

⁸ Objašnjenje koncepta na sedmoj stranici.

(Vrcelj, 2014: 8). Kako Vrcelj objašnjava u nastavku, poslovni uspjesi žena povezuju se s poznanstvima s moćnim muškarcima, ili s drugim elementima koji su također rezultat povijenog slijeda dominacije muške i bjelačke moći.

- „žena je na rukovodećoj funkciji u svojoj bori za svoj uspjeh i za svoj nekakvo dokazivanje rekla bih možda uvijek malo bogubojazna, Uvijek se boji je li dovoljno dobra je li dovoljno rezultat stoji iza nje, dok su muškarci puno opušteniji, oni se ne bore za svoje rezultate, koliko svojim stavom i ponašanjem pokazuju neki autoritet. Najčešće to u odnosu na ženu, nažalost, u većini slučajeva pobijedi, znači jedan stav. Ne rezultati, nego stav,, (Loredana, voditeljica marketinga).

Na koncu, valjalo bi zaključiti kako društveni prostor oblikuje značenje koja ljudi pripisuju pojedinim zanimanjima, poslovima, radnim aktivnostima, stvarajući neke od njih kao “primjerenije” za žene, a neke kao “primjerenije” za muškarce. Društveni prostor je zbog toga direktno življeni prostor (Lefebvre, 1992.) koji postoji kao produkt i kao proizvođač prostorne orodnjenosti (trokut rod- rad- prostor), kojom se u ovom radu bavimo, te kao produkt i proizvođač ideologije, simbola te raznih sustava reprezentacije koje nosi u sebi.

3.1.3. društveni prostor, “također oblikuje i “vrijednost” poslova, ocjenjujući neke poslove tako da budu više vrednovani i plaćeni nego drugi”(Galić, 2011: 36).

Posljednja perspektiva kojom će se ovaj rad baviti tvrdi da društveni prostor oblikuje „vrijednost“ poslova, čineći tako neke poslove više vrednovanima i više plaćenima nego drugima. Jedna od četiriju sfera rada koje pokriva video prilog „*RADiONA*“ jest neplaćeni ženski rad koji se odnosi na posao domaćice. Društveni prostor obiteljskog doma je njen radni prostor, no žene domaćice za to nisu plaćene novcem.

- „Moj rad nije plaćen novcem, ali je zato plaćen ljubavi...Moj dom je moj radni prostor, moj dom je meni sve zapravo. Tu sam 24 sata“ (Ranka Pačić, domaćica).

U društvu su žene domaćice etiketirane kao nezaposlene žene jer su one „doma“. To „doma“ upravo se odnosi na društveni prostor obiteljskog doma koji je nastao kao produkt obitelji koja ga čini. Ujedno, taj društveni prostor djeluje na tu obitelj i na svaku osobu individualno koja je član te obitelji. Točnije, žena domaćica se smatra nezaposlenom upravo zbog društvenog prostora obiteljskog doma, odnosno društva koje je proizvelo takvu etiketu.

- „Svaka nezaposlena žena, treba staviti nezaposlena od velike navodnike, jer ona je zapravo zaposlena više od one zaposlene“ (Ranka Pačić, domaćica).

Važno je stalno imati u mislima trokut orodnjene prostornosti kojeg smo prikazali na početku ove teorijske analize. Dakle, djelovanjem roda na rad, prostora na rod, roda na prostor, rada na prostor, posredništvom društva u svim tim relacijama proizvode se svi ostali produkti i činjenice poput onih koji pokazuju da je ženski rad manje vrednovan, manje plaćen od muškog:

“- okomito i vodoravno odjeljivanje poslova koje obavljaju muškarci i žene (takozvani ženski poslovi su još uvijek slabije plaćeni),

- brojni sektori u gospodarstvu u kojima rade uglavnom muškarci, a nude se dodatne mogućnosti zarade, bonusi za radno vrijeme i sl., što sve pridonosi povećanju nerazmjera između sektora i izlazi izvan platne osnovnice - značajno razlikovanje u plaćama koje je rezultat kolektivnih ugovora povezanih s priznavanjem vještina, tipovi posla i tip industrije ili sektora. Rodno specifična podijeljenost u zapošljavanju primjenjiva je na svaki od tih segmenata povećavajući mogućnost za takvo razlikovanje,

- sustavi kolektivnih ugovora koji dozvoljavaju da struktura prihoda odražava pregovaračku moć različitih skupina zaposlenika. Kao rezultat, žene su općenito slabije u pregovorima.”⁹

Uz rod koji u većini slučajeva čini takvu diskriminaciju i segregaciju na području rada, vidimo da i društveni prostor ima sličan utjecaj. Postavlja se pitanje na koji način? Društveni, življeni prostor, jest prostor pun ideologije, simbola i reprodukcije. Takav prostor jest proizvod ljudi, proizvod društva. Kako smo već i objasnili, društveni prostor obiteljskog doma nosi svoje ideologije, svoje

⁹ Pravila za primjenu jednakih plaća za posao jednake vrijednosti za žene i muškarce. Komisija Europske zajednice. Bruxelles, 1996.

<https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/dokumenti/ec/Pravila%20EK%20za%20primjenu%20jednakih%20pla%C4%87a%20za%20posao%20jednake%20vrijednosti%20za%20%C5%BEene%20i%20mu%C5%A1karce.pdf> gledano: 3.11. 2019. godine

simbole i reproducira soje sustave vrijednosti. Kao takav obilježen je etiketom privatne sfere u kojoj svatko boravi, u kojoj svatko sve obavlja „besplatno“. Samim tim žene domaćice, ne primaju naknadu, odnosno plaću za svoj obavljen rad te im se taj rad uopće ni ne smatra radom. “Budući da ga nema kod kuće zbog rada, muškarac ne sudjeluje u neplaćenom radu unutar obitelji, zbog čega je nezadovoljna žena koja obavlja 'nevidljiv' i podcijenjen rad i ima malo mogućnosti za samopotvrđivanje i bilo koji oblik priznanja“ (Čudina-Obradović, Obradović, 2006: 164).

Nadalje, društveni prostor automehaničarske radionice u kojoj radi sugovornica iz video priloga „RADiONA“ je prljav prostor, prostor koji ne zahtijeva visoka akademska znanja već zanatsko znanje. Takav društveni prostor proizvodi manje plaćen rad nego onaj koji se odvija primjerice na visokim uredskim pozicijama kakvog tipa je Loredanin posao.

Također, prostor automehaničarske radionice proizvodi diskriminacije i klasne razlike. Primjerice, zanimljiv moment je bio kada je Irena u video- prilogu rekla:

- „Ja sam imala problema kada je moje dijete išlo u vrtić. Ja sam spadala u šljakersku mamu, jer sam u kombinezonu išla po nju, iz vrtića sam je skupljala. Pošto sam ja malo fensi- šmensi kvart s mamama sa silikonima, s mamama koje dolaze u devet sati, s mamama koje u principu ne rade...i onda se nitko sa mnom nije htio razgovarati ja sam spadala u nekakvog šljakera i onda kada su skužili da sam bila na televiziji, da imam svoj servis, da ja ipak nisam samo radnik nego i još drugo, e onda su se krenule sa mnom malo bolje razgovarati,, (Irena Petir, automehaničarka).

Irena je ovom izjavom pričajući o stereotipu proizvela i sama stereotip. Njena izjava vrvi mnoštvom diskriminacije, segregacije, klasnim podjelama, vrvi mnoštvom stereotipa (kvart s mama sa silikonima koje u principu ne rade) i tako dalje. Također, njena izjava objedinjava mnoštvo društvenih prostora. Društveni prostor kvarta, društveni prostor vrtića, društveni prostor klase koja se odnosi na šljakera, radnika te kako kaže Irena „nego i još drugo“ apelirajući na to da ona nije „šljaker“ nego vlasnik automehaničarske radionice u kojoj radi kao automehaničarka te se zbog toga što se bavi muškim poslom njen rad medijski popraćen. Ovom izjavom postaje jasno na koji način društvo proizvodi i daje značenja, radi razlike i proizvodi stereotipe. Samim tim i društveni prostor automehaničarske radionice je prostor gdje je rad manje plaćen u odnosu na onog koji se odvija na kako smo i oprimjerali već, u uredu. No, što ako je društveni prostor

automehaničarske radionice vlasnički prostor osobe koja radi tu i ako je taj prostor njen privatan obrt? Tada je plaća možda i veća, nego ona od osobe koja je na visokoj uredskoj poziciji.

- „Posao mi je plaćen onoliko koliko si ga ja natrpam na glavu, toliko mi je i plaćen. Ako ja neki posao ne uspijem odraditi, onda ga nemam ni plaćenog i to je to“ (Irena Petir, automehaničarka).

Vidimo kako prišivanjem pridjeva „privatni“ društveni prostor dobiva potpuno novo značenje u ekonomskom i gospodarskom smislu koji za sobom i vuče pitanje plaćenosti, vrednovanja i slično. Kako autorica Galić tvrdi, žene su u svim sferama poslova, odnosno u svim područjima zanimanja u Republici Hrvatskoj manje plaćene u odnosu na muškarce. Ona ističe da je razlog k tome povijesni slijed koji je tretirao žene kao dopunske i privremene radnike kojima je rad oduvijek bio podcijenjen. Uloženi su trud i naponi kako bi se takav povijesni slijed zaustavio i promijenio. Kako žene ne bi bile diskriminirane u određenim tipovima zanimanja, primjerice prema uzoru na ženske uloge u obitelji i kućanstvu (Galić, 2011). Na rodnu diskriminaciju zanimanja djeluje i društveni prostor. On je taj koji, uz obilježja roda, svojstva rada, proizvodi ideologije, proizvodi značenja, stvara i djeluje na svim razinama ljudskog postojanja.

4. Zaključak

Video prilog *RADiONA*, na koju je oslonjen teoretski dio ovog diplomskog projekta, predstavlja prozor u duboku problematiku odnosa između rada i žene. Intervjuirajući naše sugovornice Manuelu, Ranku, Loredanu i Irenu, dobili smo četiri iskustvene priče koje su korištene u ovoj pisanoj teoretskoj analizi. Iako svaka od njih dolazi iz različite sfere rada, odgovarale su na isti korpus postavljenih pitanja. Što je za vas rad? Koliko zapravo traje radno vrijeme žene? Je li žena u istoj poziciji kao muškarac? Je li rad smatran radom samo ako je plaćen? Određuje li ženin izgled način na koji će ona biti percipirana u društvu? Je li žena smatrana dovoljno kompetentnom za obavljanje „tipično“ muških poslova i tako dalje.

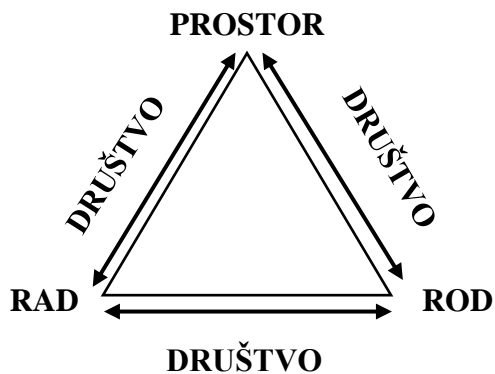
Dobiveni iskustveni odgovori sugovornica iz video priloga koristili su se u pisanim teoretskim analizama, gdje je svaka od autorica propitala jedinu od četiri perspektive: ona u javnoj sferi, društveni prostori ženskog rada, vrednovanje rada u domaćinstvu i medijska reprezentacija žene.

U drugom dijelu ovog diplomskog projekta, u pisanoj teoretskoj analizi, promišljala sam o društvenom prostoru ženskog rada tako da sam dovela u korelaciju pojmove roda, rada i prostora. To sam učinila putem tri perspektive rodne segregacije, autorice Branke Galić, tako da sam izmjenom pojma rod s pojmom društveni prostor dobila potpuno tri nove perspektive koje sam dokazala i potkrijepila iskustvenim pričama sugovornica iz video priloga „*RADiONA*“.

Vidjeli smo da društveni prostor oblikuje društvenu organizaciju rada na primjeru Manuelinog rada u vrtiću, Rankinog rada u domaćinstvu, Loredaninog rada na rukovodećoj poziciji te na primjeru Ireninog rada u automehaničarskoj radionici. Također, ovom teoretskom analizom prikazano je da društveni prostor oblikuje značenja koja ljudi pripisuju pojedinim zanimanjima, poslovima, radnim aktivnostima tako da neka od njih vidimo kao „primjerenija“ za žene, a neka od njih kao „primjerenija“ za muškarce. Primjerice, Manuelin rad u vrtiću je „primjereniji“ za ženu, od Ireninog rada u automehaničarskoj radionici koji je „primjereniji“ za muškarca. Na koncu, ovom teoretskom analizom, potvrđena je i treća perspektiva koja tvrdi da društveni prostor oblikuje „vrijednost“ poslova, ocjenjujući neke poslove tako da budu više vrednovani i plaćeni nego drugi.

Ovu perspektivu najviše potvrđuje postojanje neplaćenog rada u domaćinstvu¹⁰, gdje domaćica Ranka tvrdi kako radi 24 h, ali da njen rad nije plaćen novcem nego ljubavi.

Kako se može zaključiti, prostim izbacivanjem, odnosno zamjenom pojmova roda s pojmom društveni prostor dobili smo tri perspektive koje dokazuju korelacijsko djelovanje između pojmova roda, rada i prostora. U tu svrhu kreiran je trokut (1.1. Slika prikaza) koji upravo prikazuje takvo međudjelovanje.

1.1. Slika prikaza

Drugom dijelu ovog diplomskog projekta, u cilju je bilo promišljati o društvenim prostorima ženskog rada. U cilju mu je bilo probuditi i osvijestiti činjenicu da prostor, uz pojmove roda i rada, aktivno djeluje i sudjeluje u proizvodnji različitih društvenih značenja koja su prikazana putem tri netom objašnjene perspektive.

Oba dijela, ovog diplomskog projekta, osvještavaju i progovaraju o problematici odnosa rada i žene te prikazuju kako još uvijek postoje nejednakosti, segregacije i diskriminacije na tom polju. Iako su sugovornice iz različitih sfera rada, različitih dobnih skupina, različitog stupnja obrazovanja, različitog obiteljskog statusa (udane, neudane, majke, one koje nisu majke) vidjeli smo kako sve zajedno nose jednako breme te se s jednakim poteškoćama svakodnevno bore.

Razgovor s njima bio mi je nezaboravno iskustvo. Slušajući njihove priče kao da postanete još svjesniji problematike odnosa rada i žene, o kojoj mediji, društvo, ne govori u mjeri u kojoj bi

¹⁰ Ovom tematikom, u svojoj teoretskoj analizi bavila Antonela Glavić, jedna od četiriju autorica prvog dijela diplomskog projekta video priloga „RADiONA“.

trebalo. Bivajući svjesne postojanja takve problematike, autoricama ovog projekta, rodila se ideja da svoj diplomski rad, to jest diplomski projekt, posvete k tome. Da kreiraju video prilog koji će buditi svijest o odnosu rada i žene. Koji će prikazati četiri potpuno različite sfere rada, četiri potpuno različite žene, a koji će prenositi istu poruku i značenje svakome tko ga pogleda.

Video prilog „*RADiONA*“ predstavljen je Hrvatskoj udruzi poslovnih žena- Krug koje su odlučile godišnju konferenciju Kruga, koja će se odviti 9. ožujka 2020. godine u Rijeci, nazvati imenom ovog diplomskog projekta-„*RADiONA*“. Konferencija će sadržavati tri panela gdje će u središnjem panelu konferencije sudjelovati Manuela, Ranka, Loredana i Irena, odnosno naše četiri sugovornice iz video priloga. Također, „*RADiONA*“ će dobiti i svoju radio emisiju koja će ugošćavati žene te progovarati o raznim pitanjima koja proizlaze iz odnosa rada i žene.

Dok smo kreirale video prilog, nas četiri autorice, maštale smo o takvim projektima, gdje će naš video prilog biti početni impuls, platforma na osnovu koje će se progovarati o odnosu rada i žene. On sada uistinu to i jest.

Prvim dijelom diplomskog projekta kreiran je video prilog čija se svrha i cilj prožima s drugim djelom ovog diplomskog projekta, odnosno teorijskom analizom koja promišlja o društvenim prostorima ženskog rada. Analizirajući međudjelovanje triju pojmova, na trima perspektivama, prikazano je kako društveni prostor ženskog rada djeluje, proizvodi značenja i sudjeluje u kreiranju svih društvenih produkata dok ujedno i on sam biva društvenim produktom.

Ovaj diplomski projekt posvećen je nama, ženama, da nikad ne odustanemo od borbe za prava koja trebamo imati, da uvijek propitujemo i hodamo više i dalje, da razbijemo taj „stakleni strop“ i „stakleni zid“, i da komadi tog stakla postanu podloga u koju će se utisnuti naši koraci uspješnosti, hrabrosti i nepokolebljivosti.

„ I ja sam *RADiONA*!“¹¹

¹¹ Video prilog „*RADiONA*“ završava tako što se izmjenjuju žene, jedna za drugom, govoreći rečenicu „I ja sam *RADiONA*!“ u želji osvještavanja da *RADiONA* uistinu jest svaka od nas.

5. Literatura

Bartolac, A., Kamenov, Ž. Petrak, O., Rodne razlike u obiteljskim ulogama, zadovoljstvu i doživljaju pravednosti s obzirom na tradicionalnost stava. *Revija za socijalnu politiku*, 18 (2), 175-194., 2011.

Beauvoir Simone de, *Drugi pol I-II*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1983.

Bijelić, Nataša, Muškarci i rodna ravnopravnost u Hrvatskoj, CESI - Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Istraživački tim: Nataša Bijelić, Vedrana Kobaš, Sanja Cesar, Lea Jurišić, Istraživanje u Republici Hrvatskoj proveo je CESI. 2011.

Castells, Manuel, *The Urban Question. A Marxist Approach*. London: Edward Arnold, 1977.

Čapo, Jasna; Gulin Zrnić, Valentina, Oprostornjavanje antropološkog diskursa: od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta // Mjesto, nemjesto: interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture / Čapo, Jasna ; Gulin Zrnić, Valentina (ur.). Zagreb - Ljubljana: Institut za etnologiju i folkloristiku - Inštitut za antropološke in prostorske študije, SAZU, 2011.

Čudina-Obradović, M., Obradović, J., Psihologija braka i obitelji. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006.

Durkheim, Emile, *De la division du travail social*, P.U.F., Paris, 1960.

Družinec, Vlatka, Velan, Doris. Strategije odgojiteljice u facilitiranju socijalnih interakcija djece, *Saggio scientifico originale* – UDK 373.211.24-055.2:37.035, 2017. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=292303 gledano: 2.11. 2019.

Grbin, Miloje, Lefevrova misao u savremenoj urbanoj sociologiji. *Sociologija /Časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju i socijalnu antropologiju*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2013.

Gregov, Lj., Kokorić, M., Šimunić, A., Stav o bračnim ulogama i percepcija obiteljskih odnosa kod zaposlenih supružnika. Revija za socijalnu politiku, 2014.

Havilland, W., Kulturna antropologija. Zagreb: Naklada Slap 2002.

Hromadžić, Hajrudin. Konzumerizam. Potreba, životni stil, ideologija. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb 2008.

Lefebvre, Henri, The Production of Space. Oxford i Cambridge: Blackwell, 1992.

Lefebvre, Henri, Urbana revolucija. Beograd: Nolit, 1974.

Moss, P., Structures, Understandings and Discourses: Possibilities for RE-Envisioning the Early Childhood Worker. Contemporary Issues in Early Childhood. 2006.

Sandberg, S., Ustrajnost: žene, poslovi i vođenje, Zagreb: Algoritam, 2014.

Soja, E., Thirdspace, Journeys to Los Angeles and Other Real and Imagined Places. Oxford: Blackwell Publishers, 2003.

Stanković, Renato, (74- 81) Kritika Lefebvreovog poimanja prostora, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Hrvatska 2011.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=115360 gledano: 13.10.2019.

Svirčić, Gotovac, A., 2011. Aspekti ugroženosti javnih prostora. U Mjesto, nemjesto, ur J. Čapo, V. Gulin Zrnić, 303-317. Zagreb: Nova etnografija.

Vrcelj, Sofija, Je li (obrazovni) menadžment muški posao? Hrvatsko futurološko društvo. Institut za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, Rijeka 2014

Zaharijević, Adriana. „Kratka istorija sporova: šta je feminizam?“ U Adriana Zaharijević (prir.) *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na žene XXI veka, 2.*, dopunjeno i prerađeno izdanje, Beograd: Heinrich Boell Stiftung 2008.

Zlatar, J., Utjecaj trgovačkih centara. U Mjesto, nemjesto, ur J. Čapo, V. Gulin Zrnić, 318-331. Zagreb: Nova etnografija. 2011.

Žilić, Ivona, Profesionalni identitet muškarca kao odgajatelja – prednosti, problemi i predrasude, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju, Zagreb. 2017. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9260/1/%C5%BDili%C4%87-diplomski.pdf>

gledano: 2.11.2019.

Izvori:

Pravila za primjenu jednakih plaća za posao jednake vrijednosti za žene i muškarce. Komisija Europske zajednice. Bruxelles, 1996.

<https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/dokumenti/ec/Pravila%20EK%20za%20primjenu%20jednakih%20pla%C4%87a%20za%20posao%20jednake%20vrijednosti%20za%20%C5%BEene%20i%20mu%C5%A1karce.pdf> gledano: 3.11.2019. godine

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2017). Statistička izvješća. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1568_corr.pdf. gledano: 19.10.2019.